

УДК 378.011.3-051

DOI: 10.15587/2519-4984.2018.124446

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

© О. І. Попова, А. С. Лесик

У статті зроблено спробу здійснити практичне розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів. Обґрунтовано сутність цього поняття як інтегрованої системи спеціальних знань, умінь та навичок спілкування та особистісних якостей, які визначають загальний та професійний рівень культури спілкування, що забезпечить можливість формування комунікативної компетентності молодшого школяра

Ключові слова: підготовка майбутніх педагогів, комунікативна компетентність; компетентнісний підхід, формування комунікативної компетентності

1. Вступ

Політичні, соціальні, духовні, економічні зміни, що відбуваються в Україні, суттєво змінюють вимоги до рівня професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних, моральних якостей учителя початкової школи, що потребує модернізації його професійної підготовки. Зокрема, у цьому процесі при компетентнісному підході увага акцентується на практичну складову освіти, що передбачає необхідність використання знань при вирішенні нестандартних ситуацій у професійній діяльності. З позицій компетентнісного підходу рівень освіти має визначатися здатністю майбутніх учителів початкової школи розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду, в тому числі й формувати комунікативну компетентність учнів [1].

Теоретичні та практичні розробки щодо впровадження у ВНЗ компетентнісного підходу представлені в дослідженнях багатьох науковців, серед яких:

– готовність і здатність фахівця приймати ефективні рішення при здійсненні професійної діяльності [2];

– технології професійної підготовки фахівців на засадах компетентнісного підходу [3];

– спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей, у результаті чого буде сформована загальна компетентність людини [4] та ін.

2. Літературний огляд

Основні концептуальні положення щодо напрямів підвищення ефективності вищої педагогічної освіти закладено в Законах України «Про освіту» [5], «Про вищу освіту» [6], Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [7], Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років [8] та ін. Завдання щодо розвитку ключових компетентностей у галузі мови висвітлені в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, що ґрунтуються на визнанні комунікативної функції мови як такої, що забезпечує мовленнєву діяльність особистості та є базою для формування її комунікативної компетентності [9; 10]. Усе це актуалізує проблему вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи що-

до здатності їх формувати комунікативну компетентність учнів.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – розкрити зміст та технологічний аспект підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

– на основі системного аналізу наукових праць уточнити зміст поняття «підготовка майбутніх учителів початкової класів до формування комунікативної компетентності молодших школярів»;

– розробити та теоретично обґрунтувати методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

4. Удосконалення лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів початкової школи

Наявність різних поглядів щодо розуміння місії проблеми комунікативної компетентності в цілому та підготовки майбутніх учителів до її формування у школярів зокрема передбачають визначення детермінованості її характеру (зумовленість змісту, спрямованість на потреби суспільства), а також актуалізують потребу аналізу досліджуваних явищ з позицій компетентнісного підходу до усвідомлення орієнтирів та ідеалів сьогодення [11].

Компетенції можна тлумачити як сукупність здібностей реалізації свого потенціалу (знань, умінь, досвіду) для успішної творчої діяльності з урахуванням розуміння проблеми, подання прогнозованих результатів, визначення причин, що перешкоджають ефективній комунікативній діяльності, пропозиції щодо усунення їх, здійснення необхідних дій та оцінки прогнозованих результатів [12].

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів у ВНЗ полягає в оволодінні студентами системою ключових компетенцій та різних видів компетентностей, зокрема комунікативної, для успішної адаптації в суспільстві. Комунікативна компетентність студентів педагогічних університетів проявляється в оволодінні знаннями та цілеспрямованим їх застосуванням при вирішенні професійних

завдань, що неможливо здійснити без знань методів, методики, прийомів розв'язування нетипових завдань та реалізації принципів психолого-педагогічного вивчення особистості [13, 14].

Таким чином, реалізація компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки до формування комунікативної компетентності молодших школярів передбачає:

- виявлення умов ефективного формування у студентів життєвої компетентності;
- визначення ключових компетентностей з метою їх ефективного реалізації у різних сферах життєдіяльності особистості;
- розробку моделей становлення комунікативної компетентності в студентів (з урахуванням сенситивних періодів розвитку);
- обґрунтування оптимальних технологій, що сприяють оволодінню компетентністю, розширюють можливість ефективного вибору особистістю життєвого шляху;
- розробку, апробацію та впровадженні модульних програм розвитку комунікативної компетентності;
- проектування та поетапну апробацію компетентнісно зорієнтованого освітнього простору, спрямованого на становлення особистості як суб'єкта життєдіяльності;
- перебудову освітнього простору на діагностичній основі, апробацію інструментарію для оцінки рівня досягнень різних параметрів життєвої компетентності;
- апробацію програмно-цільового, мотиваційного управління навчально-виховним процесом;
- запровадження інтерактивних технологій, підвищення інноваційної культури педагогічних кадрів [15].

З огляду на те, що особливий інтерес при навчанні майбутніх учителів початкової школи в педагогічних ВНЗ викликає проблема формування комунікативної компетентності молодших школярів, компетентнісний підхід передбачає не просту передачу знань та вмінь від викладача до студента, а формування в майбутніх випускників готовності до окресленого виду діяльності.

Компетентнісний підхід реалізується в умовах ВНЗ шляхом теоретичної і практичної підготовки, яка здійснюється в аудиторний та позааудиторний час [16]. Детальніше ці особливості розглянемо на прикладі підготовки майбутніх учителів початкової школи на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету.

Оскільки досліджуване нами явище стосується майбутніх учителів, які, у свою чергу, забезпечують формування комунікативної компетентності молодшого школяра, становлення його особистості, то варто розглянути таку творчу діяльність, як одну з головних особливостей особистості. Така діяльність характеризується здатністю до активної взаємодії з навколишнім світом, що впливає на її формування – виникає психічний образ об'єктивної дійсності, що реалізується, втілюється в об'єкт. Це положення є складовою теорії діяльності, що знаходить своє відображення на методологічному рівні сучасної науки –

в діяльнісному підході [17].

Цей підхід займає одне з провідних місць у дослідженні професійної підготовки майбутніх учителів та розглядається як специфічний спосіб професійного буття, що забезпечує безперервний розвиток особистості в зазначеному напрямі шляхом її адаптації до умов життя і його змін, що передбачає певний рівень соціальної мобільності та дозволяє охарактеризувати процес підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів у цьому контексті [там само].

Разом з тим, положення діяльнісного підходу ають змогу розглянути сутність професіоналізації особистості щодо готовності до здійснення майбутньої фахової діяльності. Оскільки професійний та особистісний розвиток майбутніх учителів не можна вважати планомірно-поступовим, лінійним, безконфліктним процесом, тому він зумовлюється перебудовою професійного світу, ціннісних орієнтацій, що стимулюють самопізнавальну та саморозвивальну його активність студентів.

Визначення сучасного стану готовності майбутніх фахівців до окресленої діяльності (діагностувальна частина формувального етапу експерименту) проводилося, зокрема, у межах діяльнісного підходу, який дозволяє розглянути сутність професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті їх подальшої діяльності щодо формування комунікативної компетентності молодших школярів та розглянути сформованість її структурних компонентів, а також системи умінь, навичок, якими повинен володіти майбутній фахівець. З позицій цього підходу можна також простежити взаємозумовленість між цілями реалізації комунікативно-професійної діяльності вчителя початкової школи та системою його ціннісних орієнтацій, визначити операційний склад його дій у зазначеному напрямі, класифікувати їх особливості, визначити шляхи вдосконалення.

Дослідивши програми традиційних для напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта навчальних курсів та враховуючи логіку побудови освітнього процесу педагогічного вишу, ми спробували поділити процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів на три етапи: початковий, основний, заключний.

На початковому етапі студенти систематизували знання понять «культура мовлення»; знайомилися з вимогами, які висуваються до мовлення майбутніх учителів початкової школи; засвоювали норми сучасної української літературної мови. Окрім того, визначили вихідний рівень володіння необхідними вміннями й навичками усного та писемного мовлення, встановили типові й індивідуальні недоліки мовленнєвого розвитку кожного студента, здійснювалася корекція; удосконалювалися вміння виразного читання, ораторської майстерності, складання усних і письмових текстів різних стилів, але особливо акцентувалася увага на науковому стилі і його підстилях (реферат, доповідь, презентація, повідомлення, усна відповідь, конспект тощо).

Важливим завданням, яке ставили на цьому етапі, – сформувати в майбутніх учителів початкової школи адекватну оцінку свого усного і писемного

мовлення та усіляке заохочення їх у процесі вироблення відповідних умінь і навичок.

Другий етап передбачав відпрацювання й професіоналізацію мовленнєвих умінь і навичок. Спираючись на знання, засвоєні на попередньому етапі, майбутні вчителі початкової школи безпосередньо формували комунікативний аспект мовлення: склали конспекти уроків, бесід, планів; аналізували учнівське писемне (зошити, щоденники учнів) й усне (відеозаписи уроків з різних навчальних дисциплін 1–4 класів) мовлення; виразно читали твори різних жанрів тощо. Продовжувалася робота над виробленням умінь складати тексти, ураховуючи адресату спілкування (молодші школярі, батьки, колеги, адміністрація школи тощо), обставини (офіційні/неофіційні) й мету (інформування, переконування, емоційний вплив, спонування до дії); готували доповіді для виступів на батьківських зборах, методичних об'єднаннях учителів. Не менш важливою, на нашу думку, була активна педагогічна практика й написання курсових робіт, які логічно завершували цей етап, що дозволяли оцінити значення комунікативного аспекту професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи – складової його фахової компетентності.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Заключний етап передбачав узагальнення й осмислення на вищому рівні знань про професійне мовлення, його роль у педагогічній діяльності педагога. Студенти вдосконалювали вироблені на попередніх етапах мовленнєві вміння й навички в процесі виконання складних педагогічних і навчальних за-

вдань. Це залікові уроки з української мови й виразного читання, інших дисциплін, проведення різних видів позакласної роботи з молодшими школярами, підготовка виступів перед їхніми батьками. Студенти залучалися до участі в проблемних наукових групах, наукових гуртках з різних педагогічних, психологічних і методичних проблем; готували тезові повідомлення на наукових і науково-практичних конференціях; працювали над курсовими й комплексними кваліфікаційними роботами здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

6. Висновки

1. Проаналізувавши наукову психолого-педагогічну та лінгводидактичну літературу, зробили спробу уточнити зміст поняття «підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів» як процес навчання студентів на основі ситуативних завдань практико-орієнтованого характеру з метою оволодіння комплексом знань, що забезпечать готовність до вироблення умінь і навичок молодших школярів.

2. Запропонована методика підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів, апробована на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету, базується на вдосконаленні спеціальних комунікативних знань, умінь та навичок студентів та особистісних якостей, що забезпечать можливість формування комунікативної компетентності молодшого школяра.

Література

1. Дидактико-методична підготовка майбутніх фахівців початкової освіти: компетентнісний підхід: кол. монографія / ред. Л. В. Коваль, А. М. Крамаренко, К. І. Степанюк. Бердянськ: ФО- П Ткачук О. В., 2015. 456 с.
2. Актуальні проблеми формування особистості в навчально-виховному процесі освітніх закладів: монографія / за ред. О. І. Попової. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2016. 336 с.
3. Бондар В. І., Шапошнікова І. М. Проблеми модернізації підготовки вчителя початкової школи в умовах стандартизації педагогічної освіти // Педагогічні науки. 2014. Вип. LXV. С. 224–230.
4. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2017. 154 с.
5. Закон «Про освіту». Верховна Рада України, 2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Закон «Про вищу освіту». Верховна Рада України, 2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти: Наказ МОН № 1176 від 14.08.13 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/
8. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797/>
9. Про Національну доктрину розвитку освіти. Верховна Рада України, 2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // Директор школи, ліцею, гімназії. 2011. № 6. С. 25–45.
11. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах: монографія. Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. 455 с.
12. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: монографія. Одеса: Абрикос Компані, 2013. 290 с.
13. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи // Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал. 2016. № 5 (136). С. 59–63.
14. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підр. К.: Грамота, 2012. 504 с.
15. Попова О. І. Професійне мовлення майбутніх учителів початкової школи: навч. пос. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2016. 285 с.
16. Оліяр М. П. Теорія і практика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів: монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2015. 476 с.

17. Теоретичні аспекти підготовки майбутнього вчителя початкової школи: монографія / Гарачук Т. В., Грітченко Т. Я., Кравчук О. В., Лоюк О. В., Торчинська Т. А., Шевчук І. В., Шкурченко О. В.; за ред. О. А. Комар. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 457 с.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Коваль Л. В.
Дата надходження рукопису 23.01.2018

Попова Ольга Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Україна, 71100
E-mail: poi2009bam@ukr.net

Лесик Анжеліка Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Україна, 71100
E-mail: as_lesyk@ukr.net

УДК 378:373.31.13:372.851

DOI: 10.15587/2519-4984.2018.124456

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ Й СТРУКТУРИ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

© Л. В. Задорожна-Княжницька

У статті обґрунтовано сутність та структуру деонтологічної компетентності менеджера освіти. Здійснено аналіз понять «компетентність», «професійна компетентність менеджера освіти», обґрунтованого вітчизняними й зарубіжними науковцями. Дано визначення деонтологічної компетентності як комплексної суб'єктивної характеристики, що визначає деонтологічну готовність менеджера освіти до управлінської діяльності, здатність до належної професійної поведінки. Розкрито структуру деонтологічної компетентності у складі мотиваційно-ціннісного, когнітивного, технологічного компонентів
Ключові слова: деонтологія, менеджер освіти, деонтологічна компетентність, деонтологічна готовність, компоненти деонтологічної компетентності

1. Вступ

Підвищення ролі освіти у ситуації суспільно-економічних та соціально-культурних викликів, що стоять сьогодні перед Україною, обумовлює вдосконалення процесів управління цією галуззю, посилення професійної відповідальності керівника закладу освіти за власну діяльність та діяльність закладу в цілому. Зазначене актуалізує необхідність вирішення проблеми деонтологічної підготовки менеджерів освіти. Однак, як засвідчує аналіз сучасної практики їх професійної підготовки на другому (магістерському) рівні вищої освіти, навчальний процес, як правило, зорієнтований на фахову підготовку і не спрямований на формування деонтологічних орієнтирів магістрів управління освітою. Відтак виникла суттєва суперечність між суспільною потребою підвищення ефективності управлінської діяльності, вимог до професійної поведінки менеджерів освіти у мінливих умовах функціонування освітнього закладу як відкритої соціальної системи та наявним рівнем їх деонтологічної готовності до професійної управлінської діяльності.

Необхідність вирішення зазначеної суперечності актуалізує розробку проблеми деонтологічної підготовки менеджерів освіти, яку слід досліджувати з позиції реалізації компетентнісного підходу, що відображає інтегральний прояв професіоналізму, який конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійної діяльності. Він розглядається як один з інструментів удосконалення освіти,

обумовлений запитами суспільства і дозволяє виділити мета-рівень професійної компетентності – деонтологічну компетентність менеджера освіти.

2. Аналіз поняття «деонтологічна компетентність» у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах

Сучасними науковцями поняття «компетентність» аналізується з різних позицій. Її визначають як рівень професійних знань, умінь та навичок, що використовуються фахівцем, базовий компонент поняття «педагогічна культура», здатність конструктивно діяти, вміння актуалізувати накопичені знання в процесі реалізації професійних функцій, досвід та теоретико-прикладну підготовленість до використання знань.

Професійна компетентність розглядається через рівень професійної освіти, досвід та індивідуальні здібності людини, її мотивоване прагнення до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творче та відповідальне ставлення до справи [1]. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших проблем. Зміст професійної компетентності педагога розкривається як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії [2].

Сутність професійної компетентності розкривається через здатність людини відповідати вимогам